

M. Hanifi MAC T*

Teleolojik Etik Anlayı nın Deontolojik Ele tirisi [Yararcı Etik ve Ödev Eti i]

Özet

Etik tarihi boyunca neyin ahlaken do ru ve yanlı , neyin iyi ve kötü oldu unu belirtmeye çalı an etik teoriler sınıflandırılınca, son tahlilde teleolojik ve deontolojik etik anlayı larına varmak kaçınılmaz gibi görünür. Biz bu çalı mada eylemin sonucunu önceleyen teleolojik etik ö retiyeye kar ı, eylemin sonucuna de il de niyetine bakılması gerekti ini savunan deontolojik etik anlayı mın sonuççu etik anlayı na getirdi i çe itli ele tirileri irdelemeye çalı mca ız.

Anahtar Sözcükler

Teleolojik Etik, Deontolojik Etik, yi, Haz.

Deontological Criticism of Teleological Ethics Conception

[Utilitarian Ethics and Duty Ethics]

Abstract

It is inevitable to arrive at the conceptions of teleological and deontological ethics while classifying the ethics theories which throughout their history tried to determine right or wrong and good or evil. This paper focuses and examines the various criticisms brought to consequentialist ethics by the deontological ethics conception which is concerned with the intention for the act rather than the result of the act which is articulated by the teleological ethics conception.

Key Words

Teleological Ethics, Deontological Ethics, Good, Pleasure.

* Yrd.Doç.Dr. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Ö retim Üyesi e-mail: mh_macit@hotmail.com

I.Giri

Antikça dan beri temellendirilmeye çalı ılan etik kuramların hepsinde ortak olan yegâne amaç; insan eyleminin mahiyetini soru turmak olmu tur. radeli bir eylemde bulunma kapasitesine sahip bir varlık olarak insanın, o günden bugüne eylemde bulunurken neyi hareket noktası olarak alaca ı veya neyi amaç olarak konumlandıraca ı sorusu hep sorula gelmi tir. Aslında bu, insanın eylemde bulunurken eylemin sonucunun mu yoksa eylemin niyetinin mi fiile ahlakilik kazandırdı mın sorgulanması anlamına gelir. Dü ünçe tarihi boyunca etikle ilgilenen dü ünürlerin bir kısmı eylemin sonucunun ahlakili ini vurgularken di er bir kısmı sonuç de il, niyetin önemine i aret etmi tir. Tabii ki bir kısım dü ünür de böyle bir ayrımın sa lıklı olup olmadı mını tartı mı ve etik bir teori ortaya atma ı olan dü ünürlerin çok azını kesin çizgilerle ödev bilimci (deontologists) ya da erekselci (teleologists) olarak karakterize etmenin mümkün olabilece ini savunmu tur. (Pybus 1983: 20)

Teleolojik ö retiler; “ahlaki eylemin de erini belirleyen eyin eylemin üretti i sonuç oldu unu” ileri sürerken, deontolojik ö reti; sonuçtan ziyade do ru eylem problemlere yönelir, eylemin do rulu u veya yanlı lı ı eylemin sonuçlarından ba ımsız olarak de erlendirilir, önemli olanın sonuç de il, niyet oldu u vurgulanır. (Cevizci 2002: 15-16) Teleolojik ö retiler, belli eyler ya da eylem türlerinin sonuçları hesaba katılarak yapılması gerekti ini bildirirler. Buna kar ılıklı deontolojik ö retiler, eylemde bulunurken belirli ilkelere göre veya ödevde uygunlu undan hareket ederek eylemde bulunmanın do rulu u üzerine yo unla ırlar. Bir ba ka ifadeyle deontolojik ö retilerde, e itlik, tarafsızlık ve everenselle tirilebilirlik gibi biçimsel ölçütler dikkate alınırken, teleolojik ö retilerde; ahlaki eylemin ölçütü olarak haz ve mutluluk gibi maddi de erler dikkate alınır.(A.g.e:16-17) Etik tarihi boyunca teleolojik ve deontolojik diye adlandırılan ö retiler arasında var olan tartı ma; aslında bu iki farklı bakı açısı etrafında cereyan etmi tir. (Ashby 1950: 765) ayet “iyi” temel hareket noktası olmu sa, etik ö reti teleolojik bir karakter kazanmı tur. Bunun en iyi örne i de yararlılıktır. ayet “hak” kavramı hareket noktası olarak kabul edilmi se, etik ö reti deontolojik bir form almı tur. Bunun en iyi örne i de Immanuel Kant’ın “ödev Eti i”dir.

II. Teleolojik Etik Anlayı : Hazcılık ve Yararlılık

Tüm ahlaksal eylemlerin temelinde psikolojik bazı etkenlerin ve olguların yattı ı savından hareket eden, bir ahlâksal eylemin de erini ise, o eylemin yararıyla ölçen yararlılık, (Özlem 2001: 348-349) Sokrates ve Aristoteles’e kadar geri götürülebilmesine ra men, asıl formunu Jeremy Bentham ve John Stuart Mill’de bulmu tur. Yararlılı ın temel tezi, soyutlamalardan, yüzeysel sonuçlardan ve mutlakla tırılmı ilkelere kendini uzak tutma, akılcı dü ünceyi de il, deneyci dü ünceyi esas alma fikri üzerine in a edilmi tir. (James 2003: 30) Ancak bu noktada u hususun ifade edilmesi gerekir: 18.yy ngiltere’inde yararlılık adıyla ortaya çıkan bu etik anlayı , daha sonra birçok fraksiyona ayrılmı ve özellikle Amerika’da bu dü ünü pragmatizm olarak adlandırılmı tur. (Bakır 2006: 51) Biz çalı mamızda hedonistik (hazcı) teorilerle temellenen ngiliz yararlılı ına yönelik ele tirileri dillendirmeye çalı aca ız.

İkça dan Yeniça a kadar birçok de i ik fraksiyonda mutlulukçu ö retiler geli tirilmi tir. İkça da daha bireyci bir karaktere sahip olan bu ö retiler, Yeniça la birlikte toplumsal bir karakter kazanmaya ba lamı tır. Etik tarihinde hazzcılı ın ilk temsilcisi Sokratik okullardan Kyrene Okulu ve onun büyük dü ünürlerinden biri olan [M.Ö 435- 356] yılları arasında ya amı Aristippos'tur. Hazzı, insan do asına ve onun psikolojik yapısına dayandıran Aristippos, hazzın en yüksek iyi ve tek bir türden oldu unu da ilk dile getirenlerdendir. Dü ünüre göre, sadece "haz" kendi ba ına bir erektir, bütün ba ka eyler ancak hazza araç olabildikleri ölçüde arzuya de erdir. (Aster 1999: 134-137) İkça ın di er hazzcı dü ünürü ise, [M.Ö.341- 270] arasında ya amı olan Epikurostur. Maddeci gelenek içerisinde yer alan Epiküros, bu gelene in di er büyük dü ünürü olan Demokritos'un aksine varlık aleminde determinist bir görü ü benimsemez ve varlık aleminde tesadüfe yer verir. Tesadüfe yer vermesinin temel nedeni, ahlak alanında özgürlü e zemin olu turmak gayesinden ba ka bir ey de de ildir. Dü ünür, ahlakta kayıtsız bir özgürlü ün var olması gere ine inanmı ve "en yüksek iyi"yi haz olarak konumlamı , bu hazzın da geçici bir durumla gelen haz de il, sürekli ve kalıcı olan haz oldu unu ısrarla savunmu tur. Dolayısıyla Epiküros'a göre, zihin zevkleri ehvete tercih edilmelidir. Aristippos'un aksine Epiküros, bedensel haz ve zevklerden daha kalıcı ve di etken ve ko ulardan daha ba ımsız olduklarını dü ündü ü manevi ve ruhsal zevklere öncülük vermi tir. (Pieper 1999: 236)

Yeniça da fayda ilkesini eylemlerimizin merkezine koyan ilk dü ünür olarak, Francis Bacon'un adının anılması yanlı olmayacaktır. Bacon, dedüksiyon yerine endüksiyonu temel dü ünçe yöntemi kılıcı , metafizi e kar ıda deneysel ara tırmayı rehber edinmi tir. Bu anlamda felsefenin de ıslah edilmesi gerekti ini savunan Bacon, bu dü ünçesine temel dayanak olarak da felsefenin yıllar boyunca metafizikle ve olgularca denetlenmeyen spekülasyon ile u ra mı oldu unu ancak hiçbir pratik [yarar] sonuç elde edemedi ini göstermi tir. Di er taraftan Bacon'a göre, insan ne zaman deneysel yöntemi rehber edinmeye ba lamı ise, do aya da egemen olmaya ba lamı tır,(Özlem 2004: 64) Ahlaksal ya am metafizi e göre de il, yarar ilkesine göre olu turulmalıdır. Dü ünüre göre, "yararlı" kavramı "iyi" kavramıyla örtü mektedir. Yararlı olanda çifte ahlaksal erek vardır. Bunlardan ilki, bireysel iyilik, ikincisi ise, toplumsal iyiliktir. Ancak do anın her alanında oldu u gibi insan ya amında da toplumun iyili i bireyin iyili inden önde gelmektedir. Do al olarak da erdem de toplumun yararına olandır.(Akarsu 1982: 121)

Yararcı etik anlayı ının en önemli dü ünürlerinden biri olan Jeremy Bentham, etik alanında yönteminin gözlem oldu unu ifade etmi , insanın bir takım arzuları oldu unu ve bu arzuların doyurulması gerekti ini hareket noktası olarak almı tır. Yönteminin gözlemi oldu unu söylemesi etik anlayı ını deneye indirgemi , insanın bir takım arzularının var oldu u ve bunların doyurulması gerekti i dü ünçesi ise psikolojik bir hazzcılı a dönü mü tür. (Cevizci, a.g.e., s.196). Bentham, yararcılı ı bir ruhsalimsel hazzcılık temelinde dayandırmı ve her insanın do ası gere i, hazzı elde etmeyi istedi ini ve acıdan ise kaçındı ını savunmu tur. İy i hazzı artıran eylemler iken, kötü eleme kapı aralayacak fiillerdir. Tabii ki bu hazzın iyi, acının ise kötü oldu unun ilk olarak dile getirili i de ildir. Antikça dan Bentham'a kadar çe itli dü ünürler tarafından bu dile getirilmi tir. Ancak Bentham, "do a insanlı ı iki üstün efendinin denetimi altına yerle tirdi" "haz ve acı" diyerek, bu iki kavramı her türlü eylem ve yapılanmanın temelinde koymu tur. (Coplestan 2000: 12-14) Bentham'a göre, hayat içerisinde her

eyimizi onlar yönetir, tüm söylediklerimizden, tüm dü ündüklerimize onlar vardır. Biz her ne kadar sözcüklerle onların egemenli ini reddediyormu gibi görünsek de gerçekte her zaman onların uyr u altında kalacağız. Bentham, haz ve acı kavramlarının çe itli nedenlerle inceltilmesi ve metafiziksel tanımlar tarafından sınırlandırılmasının do ru olmadığını çünkü o, haz ve acı kavramlarından ortak dilde ne anlama geliyorsa onun anlaşılması gereklili ini ifade etmiştir. Bunlara ilaveten yukarıda da ifade edildi i gibi, haz ve acı sadece insanın ne yapacağını de il ne yapması gerekti ini de gösterir. Do ru ve yanlış ın mihengi de odur, nedenler ve sonuçlarda onların tahtına ba lanmıştır.

Bentham'ın dü ünçesinde hazza yönelim ve acıdan kaçış psikolojik bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Bu psikolojik zorunluluk ahlaki yükümlülükle e itlenir, haz ve acının bize ne yapıp ne yapmamamız gerekti ini gösterdi ini söyler. (Güntöre 2004: 78) Dü ünüre göre, e er haz mutluluk, iyi ile e anlamlı ise acıda mutsuzluk ve kötülükle e anlamlı olur. Bu da ruh bilimsel bir gerçektir. Do ası gere i insan hazza yönelir ve acıdan kaçır. Do ru eylemler toplam hazzı artırma e iliminde olanlar iken, yanlış eylemler bunu azaltma e iliminde olacaklarından dolayı kaçınmak da çok do aldır. Böylesi bir çıkarımın sonucu olarak da “en büyük mutluluk ilkesi olan yarar ilkesine” ulaşılabilir.

U ana kadar “haz ve acı”yı birey ba lamında ele aldık, lakin insan aynı zamanda toplum içersinde ya ayan bir varlıktır. Peki, haz ve acı gibi bireysel iyiler toplumsal iyilerle çatı abilir mi? Veya aralarında nasıl bir ili ki kurmak mümkündür? te bu sorulara Bentham'ın cevabı kısa ve nettir. nsan kendi iyili i için herkesin iyili ini dikkate almak zorundadır. Ahlaklı kimse aslen kendi mutlulu unu isteyecektir, ama bunu “çok sayıda insanın çok sayıda mutlulu unu” istemeden gerçekte tiremeyece ini bilecektir. (Akarsu, a.g.e., s.139) Ulaşılan bu noktada, e er ki ilik olarak bireyi dü ünüyorsak gönderme onun en büyük mutlulu unadır. E er toplumu dü ünüyorsak gönderme toplulu un “olanaklı en büyük sayıda ki üyesinin” daha büyük mutlulu unadır.

Teleolojik etik anlayı ının di er ve önemli dü ünü John Stuart Mill açısından, bütün insan eylemlerinin son ere i, varılmaya çalışılan en yüksek iyi, hem nicelik hem nitelik bakımından elinden geldi ince acıdan kurtulmak ve sevinç duymaktır. nsan do ayı gözlemledi i zaman açık bir ekilde bunu da görür, yani deney bunu bize bütün açıklı ıyla vermektedir. Bentham'da oldu u gibi Mill'de de “iyi” acının yoklu u, hazzın varlı ı anlamına gelir. (Mill 1986: 11) Mill faydacılık adlı eserinin hemen girişinde, ilkça la ba layıp günümüze kadar ahlakın nasıl bir mihenge[ölçüye] vurulacağı tartışmasının devam ede gelmekte ve aynı tartışmaların bugün belki de daha yo un bir hal ile devam etmekte oldu unu ifade eder. Dü ünüre göre, felsefenin ilk ortaya çıktığı gündünden beri “en yüksek iyi problemi” kuramsal anlamda tartışmanın odak noktasını oluşturm ve bu problem üzerine birçok farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. (A.g.e: 1.) Mill'e göre, her hareketin bir gayesi vardır ve bu hareketler hizmet ettikleri gayeye göre bir vasıf bir renk alırlar. nsan eylemlerinin de bir gayesi bir amacı vardır. Bu gaye ve bu amaç hem nicelik hem nitelik bakımından elden geldi ince sevinç duymaktır. Çünkü haz mutluluk için en büyük araçtır.

Ancak Mill, “haz ve acı” duyguları arasında nitelik ve nicelik bakımından ayırım yapmaktadır. nsanların bu duygular arasında ayırım yapabilmesi için farklı de erleri tanıması gerekir. Her hangi bir hazzı tercih etmek için o hazzı bilmek gerekir, o hazzı

bilmeyen bir insan böyle bir tercih yapamaz. ayet bir insan, bedensel hazları biliyor ve dü ünsel hazlar konusunda çok fazla malumata sahip de ilse, do al olarak bu ki i bedensel hazları tercih edecektir. Hem bedensel hazları hem dü ünsel hazları bilen bir ki i dü ünsel hazları tercih edecektir. (A.g.e: 140-141.) Mill açısından, “halinden memnun bir domuz olmaksızın, halinden memnun olmayan bir insan olmak, bahtiyar bir budala olmaksızın muzdarip bir Sokrates olmak daha iyidir.” (A.g.e: 15)

Bütün etik teorilerin insan ya amının amacının ne oldu una yönelik sorgulayıcı bir tavır aldı mı dü ünen Mill, yararcılı ın bu sorguya yönelik cevabının çok açık oldu unu ifade eder. Mutluluk arzu edilen yegâne amaçtır ve eylemler mutlulu u artırma e iliminde olmalarıyla orantılı olarak do ru, tersi durumunda da yanlı olarak de erlendirilir. (Copleston, a.g.e: 36). O zaman bir eylemin nihai amacı mutlulu a ula tırmaktır. Ancak bu noktada unun ifade edilmesi gerekir. Yararcı dü ünürlerin temellendirmeye çalı tıkları etik ö retinin baya ı arzulara yöneldi i ele tiris, insanların hangi tür hazların pe inden ko aca ı sorusunu beraberinde getirmi tir. Bentham amaç olarak kovalanacak haz türlerini insanın dürtülerine indirgerken Mill, yüksek hazların (entelektüel) pe inde ko ulması gerekti ini ifade etmi ancak insanların yüksek hazlar yerine a a ı dereceden hazları tercih ettikleri gerçe ini de göz ardı etmemi tir. (Mill, a.g.e: 12-15) Her iki dü ünüründe mutlulu u arzu edilen bir erek olarak konumlaması ve onun biricik bir de er oldu unu söylemesi, di er bütün eylemlerin bu amaca ancak araçsal bir deste inin olabilece inin dillendirilmesi anlamına gelir. Sonuç olarak Mill’e göre, belli özellikler ve davranı biçimlerinin de erini sonuçlarını bir yana bırakarak irdelemek yanlı ı olur. Zaten teleolojik ve deontolojik etik anlayı larının çatı tıkları en önemli noktada burada zuhur eder. Çünkü deontolojik etik anlayı mı göre, davranı biçimlerinin de erini sonuca endekslemek ahlaklılı ın do asına aykırıdır.

III. Teleolojik Etik Anlayı ın Deontolojik Ele tiris

Teleolojik etik ö retinin önemli dü ünülerinin özetlemi oldu umuz fikirleri hem genel olarak kendini teleolojik etik anlayı ın dı ında konumlandırın ahlak felsefecileri hem de özel olarak Kant’ın getirmi oldu u ele tiri maruz kalmı tir. Bilindi i üzere yararcılık kuramına kar ı getirilen en önemli ele tiri, onun adalet ilkeleriyle örtü medi i ve genel toplumsal iyilik u runa belli bir grup insanın haklarının çi nenmesini me ru gördü ü veya görebilece i yönünde olmu tur. Gerçekten de böyle bir sonucu yararcılı ın temel ilkesinden çıkarmak hiç de zor görünmemektedir. Yararcılı a göre, bir ahlâkî veya siyasî eylemin do rulu u, alternatiflerine göre en fazla sayıda insanın en fazla mutlulu unu artırmasında yatar. Teleolojik etik ö retiyeye ilk ele tiri bu noktada gelir. Deontolojik etik anlayı ı taraftarlarına göre, yararcılık toplumsal iyiliklerin da ıtılmasında insanlar arasındaki bireysel farklılıkları göz etmez. Oysa adalet, bazılarının özgürlü ündeki azalmanın, geri kalan di erleri tarafından payla ılan daha büyük bir iyi ile aklanmasına izin vermez. Ku kusuz adalet insanlar arasında yansız olmalıdır, yani aynı durumda olanlara aynı davranılmalıdır. Ancak, adalet farklı durumda olanlara da farklı davranmayı gerektirir. Demek ki, yararcılık genel toplumsal iyili in ölçülmesinde herkesi "aynı" olarak alırken ve "hak"kı veya "do ru"yu bu toplumsal "iyi"li e göre belirlerken adalet yönünden kabul edilemez bir dü ünçeyi ifade etmektedir. Aslında bu dü ünçe, yararcılık kuramının “olabildi ince fazla sayıda insanın azami mutlulu a kavu turulması olarak tarif edilebilecek olan hedef

ve amacın, bireyin de il de ço unlu un mutlulu unu ön gördü ü için adaletsiz ve haksız oldu u çıkarımına dayanır.” (Pieper a.g.e: 241) Yararcılı ın bu bakı açısı dikkate alındı ında, büyük ço unlu un yararı icap ediyorsa, tekler ya da azınlıklar bu amaca feda edilebilir gibi bir sonuç çıkmaktadır ve bu sonuç kaçınılmazdır. Ancak deontolojik etik anlayı ı savunucularına göre, yararlı olan her ey ahlaki olmayaca ı gibi, gene ahlaki olan da yararlı olmak zorunda de ildir. Bir eylem ya da davranı ın sonuçlarını ahlaki kaygıların içine katmak elbette artırır ama yararlılık ilkesi bir ba ına ahlakili in ölçütünü olu turamaz. (A.g.e: 243)

Teleolojik ve deontolojik ahlak anlayı larının çatı tıkları en önemli nokta “hak” ve “iyi” kavramlarının önceli i hususunda ortaya çıkar. Deontolojik teorilerde iyiden ziyade hakka öncelik verilir oysa teleolojik bir ö reti olan yararcılık “hak” yerine “iyi”ye öncelik verir. (Kymlicka 1988: 173) Çünkü bir etik teorinin yapısı, bu iki kavramı nasıl tanımladı ına ba lıdır¹ ve bu temel ilkedен hareketle yararcılı ın iki özelli i çıkarılır. Birincisi, yararcılıkta "hak" veya "do ru(luk)" "iyi"ye göre belirlenmi tir ve iyinin hakka önceli i vardır. Çünkü yararcılar, adalet anlayı larını ahlâkî teorilerinden türetirler ve bu yüzden onların nihai olarak varacakları nokta “hedonistik” teorilerdir. Hedonistik teorilerde ise hazza, “duyu ve hisse” özel bir nitelik atfedilir, rasyonel seçim planı haz üzerine konumlanır ve haz veren ey iyi ve ahlâkî olarak kabul edilir. (Hünler 1997: 33) Buna göre, insan sadece yarar, gereksinim, haz ve acı vb. etkenlerin belirlemesiyle davranı ta bulunmaktadır ve yarar ahlaksal açıdan iyiyi de tanımlamaktadır. Bunun için yararcılı ın ahlaksallı ı, temel nitelik ya da ilkelerle de il, do a bilimsel empirik ilkelerle in a etti i sonucuna ula ılır. Sonuç olarak yararcılar için “iyi”nin “hak”tan önce geldi i çıkarımı kaçınılmaz hale gelir. (Talis 2001: 25) Gerçektende her olayın bir sebebi oldu u gibi insan eylemlerinin de bir sebebin olması çok do aldır. Lakin bu nedeni sadece insanın bencil ve çıkarıcı, daha do ru bir ifadeyle yarar kazanımına indirgemek do rumudur? Deontolojik etik anlayı ı taraftarlarına göre buna olumlu cevap vermek mümkün de ildir. Yararcılı ın hedonistik teorilerle temellendirdi i haz, acı ve bencilik deontolojik etik taraftarlarına göre, ahlaki eylemin temeli olmaktan öte ahlaki ilkeler tarafından bastırılması gereken dürtülerdir. Bu dü ünürler açısından, insan eylemde bulunurken bencil bir iste e göre de il, evrensel bir ilke gere ince davranı ta bulunmalıdır.

Teleolojik etik ö retiyе dü ünçe tarihinde en ciddi ele tiriye getiren büyük Alman dü ünür Immanuel Kant’dır. Modern ça a damgasını vuran Kant, ahlaki in acılı ını iki temel önerme üzerine in a eder ve bunlardan ilkinin, empirik olana ili kin tutumların evrensel olanı dile getiremeyece i dü üncesi olu tururken, ikincisini, yararcıların savundu u iyi anlayı ının ahlaki bir ilke olarak kabul edilemeyece i fikri olu turmaktadır. İlk olarak, Kant’a göre, empirik yoldan elde edilen inançlar aracılı ıyla, hiçbir pratik ve evrensel yasaya varılamaz.

Kant’ın empirik olanın evrensel olamayaca ı ve dolayısıyla ahlaki bir ilke sayılamayaca ına yönelik bu tutumunun temelinde u nedenler yatmaktadır.

- a) Tümevarım yoluyla elde edilen empirik bilgi, epistemeolojik açıdan problematiktir.

* Hedonistik Teoriler: Ahlaki ve ödevi hazla ili kilendirerek temelleniren etik ö retilerdir.

- b) iyi kavramı hem özü gereği, hem de etik temeli açısından bencilliği içerir.
- c) Arzu ve istekler tarafından yönlendirilen irade özgür sayılamaz. (Erkızan 2006: 477)

te bundan dolayı Kant, deneyim yoluyla elde edilen ilkelerin güvenilir olmadığını belirtir ve deneyimin, bize a priori ilkeler vereceğine inanmanın son derece yanlış olduğunu dikkat çeker.

İkinci olarak Kant, her insanın, her insan topluluğunun mutluluğuna, yarara varmaya çalıştığını ifade ederek, bunun bütün canlıların rahatını arama gayretinden doğduğunu belirtir ve etik ilkelerin insan için iyi olanın ne olduğunu ilkin kavrayı tanımlamasız olarak ortaya konması gerektiğini ekler. Daha açık bir ifadeyle Kant göre, yarar gibi deneyimden gelen ilkeler, ahlaki bir ilke için temel olamaz. (Sandel 1984: 3) Çünkü insan mutluluğuna, doğallık eylemleri, güdülleri ve arzularının yönlendirilmesi altında ulaşabilmektedir. Mutluluğuna ulaşmayı haz ve arzuların tatminine etmek, insanları hayvanların kovalaması gibi amaçla endekslemek anlamına gelir ki; ahlaklılık insana dair bir fenomen olduğu için bu kabul edilemez görülür. (Özlem 2004: 71) Bunun içindir ki doğallık göre, iyi anlayımları ahlakın mihenk noktası olarak gören yararçı ve eudaemonist teoriler yanlımlardır. Yanılgının bir nedeni, Kant açısından bu teorilerin yalnızca duyularla ilgili bir amaca yönelmiş olmalarından kaynaklanır. Yanılgının ikinci nedeni ise, insan için iyinin ne olduğunu yönelik doğallık temelinde “ben sevgisi” bulunur ki doğallık göre, “ben sevgisi” genel olarak, ahlaksal kavrayı uygun bir temel oluşturamaz. stenci belirleyen şey mutluluk olduğu sürece, sonuç her zaman ahlaksal ilkenin karışmasına konumlanacaktır. Bir ahlaksal ilkenin ahlaksal ilke olarak kabul edilebilmesi için kesinlikle “ben sevgisi”ni dışarıda bırakması gerekir. Nihai olarak, salt rasyonel olan insan istenci, empirik ilke ve istenç tarafından belirlenmemelidir. (Erkızan a.g.e: 477).

Kant, *Pratik Aklın Ele tirisi* adlı eserinde iyi ve kötü olarak adlandırdığımız kavramların ahlâk yasasından önce gelebileceklerini ve bu nedenle de ahlâk yasasının temeli olamayacaklarını ifade etmektedir. Kant açısından bu kavramlar, ancak ahlâk yasasından sonra ortaya çıkabilmekte ve bu yasa aracılığıyla tanımlanabilmektedir. Kant’ın bakı açısından diğer amaçlar, ancak ahlâk yasasına göre düzenlenebilecektir. Doğal olarak Kant’ın bu yaklaşımı birincil düzey ilkeleri, ikincil düzey ilkelerden ayırmayı gerekli kılacaktır. Bu ayırım, Kant’ın ifadelerinde net bir şekilde görülmektedir: “Akılla birbirine bağlı olan iki ya da daha çok şey arasındaki öncelikten anladığımız, bunlardan birinin bütün öbürleriyle olan bağımızın ilk belirleyici nedeni olmamasıdır. Daha dar pratik anlamda bu öncelik, bu şeylerden birinin (başka hiçbir şeyin ardına konamayacak birini) sağladığı yararın, bütün öbür şeylerin sağladığı yararın ona bağlı olması bakımından ayrıcalıktır.” (Kant 1994: 130) Böyle bir öncelik ilkinin sonucu olarak, birincil anlamda öncelik doğallığın, adaletin ilkelerinin başlımsız olarak türetilmesi gerektiği sonucuna bizi götüreceği açıktır. Bu noktada Kant’ın etik anlayımında temel terimler olan hipotetik yargılarla kategorik yargıların ne anlama geldiği ifade edilmelidir. Hipotetik yargılar; insanı doğallıkta tanımlayan şeyler olarak tanımlanmakta ve doğallık yasasının nedenselliği tarafından belirlendiği için insan eylemlerinde ahlaklılığın temelini oluşturamayacak doğallık ilkeler olarak adlandırılmaktadır. Oysa kategorik buyruklar, rasyonel ve tinsel bir varlık olan

insanın, kendisine koymu oldu u bir buyruk olarak tanımlanmakta ve ahlaki varlı ın özgürce belirledi i ikelere tekabül etmektedir. Böyle bir ayrımla dü ünür deneyimden gelen ve do a yasalarınca belirlenmi hipotetik yargıları ahlaklılı ın dı ına atmı tır. Bunun içindir ki Kant, yalnız duyulara ba lı olmadan ahlaki eylemlerin nasıl icra edilece i üzerine de erlenedirmeler yapar ve salt pratik aklın ürünleri olan çe itli ahlak yasaları ortaya koyar. (Heimsoeth 1993: 131) Ortaya konulan bu genel yasalar, hayattaki bütün eylemlerin ahlaka uygun olup olmadıklarının ölçütü olarak görülür. Kategorik buyruklar (ahlak yasaları) “hep öyle hareket et ki...” ile ba lar. Kant’a göre bu buyrukları yerine getirmek, varlık nedenimize uygun olarak ya amamız anlamına gelir. (A.g.e: 139) Kant, evrensel bir prensip olarak kabul edilebilecek bir ahlak yasası ortaya koymaya çalı maktadır. Bu yasadanda çe itli maksimler türetilebilir. te bu yasa; “Öyle hareket et ki, bu hareketinde, insanlı ı (insan olmayı) hem kendinde hem de ba ka insanların her birinde, her zaman bir amaç olarak alsın; fakat asla salt bir araç olarak kullanmayasın.” (A.g.e: 132) Ancak burada dikkat edilmesi gereken ey; kategorik imparatifin yalnızca genel bir yasanın formülünü verdi i ve içeri ine ili kin herhangi bir eyi belirtmedi idir.

Nihai olarak teleolojik bir ö reti olan yararcılı a yönelik hem genel olarak yapılan ele tiriler hem de özel olarak Kant’ın getirmi oldu u ele tiriler dikkate alınınca u çıkarımlara varmak mümkün olur. a-) Kant, ortaya koymu oldu u etik anlayı ı, rasyonel varlıklar tarafından itaat edilmesinin istenebilece i bir düsturlar kümesi olarak görür. (MacIntyre 2001: 221) Yani etik anlayı ını yararcıların yaptı ı gibi bireysel olana de il, evrensel olana eklemlemi tir. b-) Kant fâilin fiilen yaptıklarından daha ziyade failin iradesine ve niyetlerine odaklanır. (A.g.e: 221) Bir ba ka ifadeyle yararcılı ın sonucun ahlaklılı ına ili kin görü lerine kar ılıklı ahkalılı ın fiilin sonucunda de il, niyetinde aranması gerekti ini ortaya koyar. c-) Dü ünür, yararcıların deneyim üzerine kurmu oldu u etik anlayı ını, hipotetik yargılara dayanaca ı noktasından ele tirir ve kendi etik anlayı ını insanın tinsel bir varlık oldu u, dolayısıyla nedenler dünyasından ayrılması gerekti i üzerine konular. d-) Deontolojik etik ö retiler; belirli ilke ve kategoriler ı ında eylemde bulunmanın insanın rasyonel do asına daha uygun olaca ını savunurken, teleolojik bir ö reti olan yararcılık; yüzünü asıl olarak ba langıca, ilkelere ve kategorilere de il, sona, meyvelere, olgulara çevirir. (James a.g.e: 30-31) Daha açık bir ifadeyle akılcı bir dü ününeyi de il, deneyci dü ününeyi referans noktası olarak alır.

KAYNAKLAR

- AKARSU, Bedia, (1982)*Ahlak Ö retileri*, Remzi Kitabevi, stanbul.
- ASHBY, Warren, (1950) “Teleology and Deontology in Ethics”, *The Journal of Philosophy*, Vol.47, No. 26. (Dec, 21).
- ASTER, Ernst von, () *İkça ve Ortaça Felsefe Tarihi*, Çev. Vural Okur, m Yayın Tasarım, stanbul, 1999.
- BAKIR, Kemal, (2006) “Pragmatizm ve E itime Yansımaları”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir E itim Fakültesi Dergisi*, Sayı:14.
- CEV ZC , Ahmet,(2002) *Eti e Giri* , Paradigma Yayınları, stanbul.
- COPLESTON, Frederick, (2000)*Felsefe Tarihi- 8/a, Yararcılık ve Pragmatizm*, Çev. Deniz Canefe, dea Yayınları, stanbul,

- ERKIZAN, Hatice Nur, (2006) “Kantçı Konstruktivizm Ve Onun Yeni - Aristotelesçi Ele tirisini Üzerine”, [Mu la Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyomu Bildirileri], *VadiYayınları*, Ankara.
- HE MSOETH Heinz,(1993) *mmanuel Kant'ın Felsefesi*, Çev. Takiyettin Mengü o lu, Remzi Kitabevi, stanbul.
- JAMES, William, (2003)*Faydacılık*, Çev. Tufan Göbekçin, Yeryüzü Yayınevi, Ankara.
- KANT, Immanuel,(1994) *Pratik Aklın Ele tirisini*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- KYML CKA, Will,(1988) “Rawls on Teleology and Deontology”, *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 17, No.3. (Summer).
- MACINTYRE, Alasdair,(2000) *Ethik'in Kısa Tarihi*, Çev. Hakkı Hünler ve Solmaz Zelyüt Hünler, Paradigma Yayınları, stanbul.
- M LL, John Stuart, (1986)*Faydacılık*, Cev. Nazmi Ço kunlar, Milli E itim Basımevi, stanbul.
- ÖZLEM, Do an,(2004) *Etik-Ahlak Felsefesi-*, nkılâp Yayınları, stanbul.
- ÖZLEM, Do an,(2001)*Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, nkılâp Kitabevi, stanbul.
- ÖZTÜRK GÜNTÖRE, Sibel,(2004) *John Stuart Mill'in Ahlak Anlayı ı*, İya Yayınları, zmir.
- P EPER, Annemarie,(1999)*Eti e Giri .* Çev. Veysel Ataman- Gönül Sezer, Ayrıntı Yayınları, stanbul.
- PYBUS, Elizabeth M., (1983)“False Dichotomies: Right and Good”, *Philosophy*, Vol.58, No. 223, (Jan.,).
- RAWLS, John, (1984)*The Right and the Good Contrasted, Liberalism and its Critics*, Edit: Micheal J. Sandel, Micheal J., *Liberalism and its Critics*, Edit: Micheal J. Sandel, New York University Press, New York.
- ENEL, Alâeddin, (Yayın No.14)*Ça da Siyasal Akımlar*, maj Yayıncılık, Yayın No.14.
- TAL SSE, Robert B.,(2001) *On Rawls*, Hunter Collage, The City University, of New York.
- WEBER, Alferd, (2001)*Felsefe Tarihi*, Çev. H. Vehbi Eralp, Sosyal Yayınları, stanbul, 1998.
- ZELYÜT HÜNLER, Solmaz,(1997) *ki Adalet Arasında –Rawls ve MacIntyre- Liberal ve Komüniteryan Dü üncelerin Çatı ma Alanı*, Vadi Yayınları, Ankara.